

Figur 1. Fyrmästardöttrarna på väg ut till Valsörarna 15.7.2023. Anne till vänster, Kristina till höger. Alla foton: Håkan Eklund

Fyrmästardöttrarnas hågkomster

Del 2

ANNE LUNDQVIST & KRISTINA WINSTÉN

I juli 2023 åkte vi till Valsörarna tillsammans med medlemmar från Ostrobothnia Australis. De hade slåttertalko vid fyrvaktarbostaden, vårt barndomshem. Att återvända hem, 70 år efter bortflyttningen, är en stor händelse – trots att vi gjort ett tidigare besök på 1980-talet. Men det är också för länge sedan. Först som vuxna inser vi hur vackert stället är. Som barn väljer man ju aldrig ort utan anpassar sig till det hem som föräldrarna ordnar. Men, att återse sina barndomsomgivningarna efter en lång tid är kanske inte en bra idé, men vad gör man. De flesta av oss människor drabbas av nostalgi.

Kristina berättar: Här på fyrön bodde vi åren 1953–1956, när pappa Lars Olof Winstén var fyrmästare. Jag var nio år, Elisabeth var sju och Anne två när vi flyttade till Valsörarna. Förutom oss bodde fyrvaktarfamiljerna Nyqvist, Södergård och Karlsson i bostadslängan. Vi två som var äldre gick i skola på fastlandet under vintrarna, men tillbringade somrarna på ön. Anne var den enda av oss barn som bodde här året runt. Anne var den enda som kom tillbaka till Österbotten. Jag bor i Åbo och Elisabeth bor på ett vårdhem i Lundo, efter att ha drabbats av en massiv hjärnblödning år 2011. Under vår barndom växte vi två nästan som tvillingar, då hon är bara 1 år och 4 månader yngre än jag.

Det kändes fint att redan från havet se den röda fyren, mitt inne i holmgruppen, och att i *Kronans hamn* hoppa i land var som att hamna mitt in i en minneskarusell. En ny brygga har byggts, likaså ett bygge av en ny sommarstuga. *Kronans båtskjul* är ett minne blott. Här mätte mamma vattentemperaturen morgon och kväll. Först kollade hon vattenståndet, sen sänkte hon mätaren mellan ett par stenar. Under tiden simmade vi tills det var tid att ta upp mätaren, anteckna i häftet och gå tillbaka. Vid båthamnen intill, mot Garpören, fanns också en sandstrand.

Där var vattnet varmare än i Kronans hamn, vi barn simmade gärna där. En höstdag visade mätaren +13 grader, då kändes nog vattnet kallt. Mätaren har vi kvar, hos Kristina.

Anne berättar: En gång hittade Ulf Degerlund och jag tjära och penslar i Kronans båtskjul. Så vi tjärade båtskjulet på södra sidan så högt vi nådde! Tjära har en egenhet att fastna överallt och sätta sina spår. När vi kom hem behövde ingen fråga var vi hade varit, eller vad vi gjort.

Att gå upp mot fyren var en upplevelse i sig. Den stod rak och fin där den skulle. Naturen hade vuxit till sig med buskar och träd. Stigarna var till en del hopvuxna, men igenkännbara.

Framme vid fyren och fyrmästarlängan tog OA-gruppen itu med slåttern, med liar, räfsor, gafflar och höstörar – men vi ville först se oss omkring. På väg till Lillviken hittade vi stället där rökugnen hade varit: en hög tegelstenar fanns kvar. Förunderligt nog dök plötsligt en förmimmelse av röklukt och smaken av rökt fisk fram. På kartorna kallas vår Lillvik för Graven; inget trevligt namn precis.

Tidigare gick en landgång genom enrismarkerna, ut mot viken; av den fanns endast minnet. Vi fick kämpa oss fram mot Lillvikshammen, en grund vik för roddbåtar, dit inga motorbåtar kunde ta sig. När vi kom fram till stranden såg vi att växtligheten hade erövrat halva viken och vi hittade rester av en roddbåt och en brygga. Det blev ändå en ljuv minnesstund.

Kristina: Ibland när jag inte hade annat att göra brukade jag ro ensam till vikens öppning och sjunga högt alla sånger jag hade lärt mej i skolan. Vid stranden låg alltid några roddbåtar som användes i huvudsak för nät- och harrfiske. Harr fiskades med en liten tråkälke som drogs med snöre över grynnan. I snöret var harrkrokar fästa. Harren trodde att det flög en flugsvärm över grynnan, där de höll på att leka. Fiskarna hoppade upp och blev fast i krokarna. Pappa tyckte att jag var duktig att ro, både vid utläggning av nät och vid upptagning. Jag kunde också ro harrkälken, som han höll i. Jag var i tioårsåldern då. Det erkännandet har varit ett värdefullt minne hela mitt liv.

Tillbaka vid fyrbostället jämförde vi förstås byggnader och gårdsplan med våra minnesbilder från när vi senast var här på 1980-talet. Då var allt i betydligt bättre skick. Sjöbevakningsstationen var då ännu kvar på Valsörarna. De höll fyren, husen och omgivningarna under uppsikt. Nu återställer naturen mark och byggnader till ursprunget, om ingen motverkar tidens tand. Det är sorgligt, men sant. Underhåll kräver resurser i form av tid, pengar och arbetskraft.

Figur 2. Här bodde fyrmästardärfamiljen Winstén 1953–56.

Sen gick vi till brunnen. Vattnet var ganska järnhaltigt, men den sinade aldrig. Nu fanns där brunt vatten. Bakom brunnen fanns rester av Nykvists fähus där pappa byggde sin motorbåt Lej II.

Här bodde också Pentti Linkolas kaniner en tid.

Gärdesgårdarna runt kornas betesmark har förfallit, men lämnats på plats. Vid *Kronans magasin* fanns magasinlukten kvar, fast vi inte gick in, kanske var det luktninnet som spelade oss ett spratt. Magasinet verkade vara bäst i skick av alla byggnaderna, med undantag av fyren. Här hade alla ett torrt förvaringsrum, som var

varmt eller kallt, allt efter årstiderna. Här förvarades bland annat nät, tunnor med saltkött och fisk. Då vi hade plockat lingon förvarades de här. Hallon och blåbär fördes till källaren.

Anne: Varje sommar och höst hjälpte vi till att plocka bär till vintern. Jag som var yngst förväntades inte plocka men var med och såg då mina systrar kämpade med att fylla ämbaret till av mamma utsatt minimått. Ibland var det varmt och alltid mängder av mygg.

Vi ville också se källaren. Den var i lika bra skick som den alltid hade varit. Här hade varje hushåll ett eget utrymme för potatis, grönsaker, sylt och saft. Mitt i källaren fanns en liten vedspis där man, vid behov kunde elda, om kölden smög sej in under vinternätterna. Den runda gjutjärnsspisen var borta, men jordgolvet var fast och rent. Skörden förvarades i källaren.

Enligt mamma var det världens bästa källare: potatis, rotfrukter, sylt och saft hölls fräscha till långt in på våren. Källarens väggar är byggd av stenar som blev över när man byggde fyrens grundfundament. Varifrån männe de stenarna hade kommit? Metalldelarna till fyren kom ju ända från Paris.

I huslängan med bostadslokalerna fanns också en bykstuga med eldstad för kokning av vittvätt, i huvudsak säng- och underkläder. På somrarna blev det för varmt att värma vattnet inomhus, så därför fanns det en bykgryta nära brunnen. Ute på gården fanns inga torkställningar för byket, utan det torkades alltid på vinden som var öppen längs hela huslängan.

Kristina: Via Annes lekstuga och förbi vedlidret gick vi till bastubyggnaden. Den var också välbehållen, stegen låg i gräset bakom den. Därifrån gick vi mot vedlidret. Längs stigen fanns stengärdesgården kvar, och Södergårds fähus murade grund fick vi syn på i vegetationen. Vedlidret är en lång brädbyggnad där varje hushåll hade egen ved. Pappa lärde mej klyva klabbarna till passlig storlek för köksspisens. I vedlidret doftade det alltid gott.

Mellan vedlidret och boningshuset fanns mammas grönsaksland. Där fanns vinbärs- och krusbärsbuskar från förr. Mamma odlade morötter, rödbetor, rovor, örter, kål, rädisa, dill, persilja och satte lök. Jordgubbar fanns också. Runt trädgårdstjappan fanns ett ordentligt staket som hindrade djur att komma åt skörden, ursprungligen från ti-

Figur 3. Kristina (till vänster) och Anne i sommarrummet på vinden.

den då det fanns kor på ön, men behövdes lika mycket för att hålla fåren borta. Här lärde jag mej trädgårdsskötselns grunder.

Potatis och rotfrukter odlades på boningshusets baksida. Utedasset fanns tidigare ganska nära Södergårds fähus. Nu har det flyttats närmare huset och har hållits i bra skick.

Nu var rundan gjord och vi hade en fin känsla av att ha fått ströva runt och känna gamla lukter och dofter. Sommarvädret var också utomordentligt fint och höbärgning gav en härlig doft av nyslaget hö.

Anne: Jag kom ihåg sommarblommorna som mamma alltid planterade vid ytterdörren, jag saknade dem. Gårdsplanen var också omringad av ett staket. Ut och in gick man via portar. De första åren vågade jag inte gå utanför staketet. En vinter försökte jag, kom förbi fyren och tittade mot skogskanten. Jag trodde mig se tomtar och troll och sprang tillbaka till gårdens trygghet. Utanför porten stod fyren och omkring den tämligen släta berg.

Där lärde jag mig cykla. Jag kommer inte ihåg att jag skulle ha fallit. På berget fanns också tre stora stenar, en av dem var stor och brant. När jag såg dem första gången beslöt jag mig att jag skulle upp på den största: jag tror att det tog tre år innan jag lyckades, men upp kom jag!

Trots brist på skötsel verkar byggnaderna vara torra och möjliga att bo i, vilket är beundransvärt. En del av staketet och flaggstången är dock ett minne blott. Mamma berättade, senare i livet, att hon inte vintertid gick i onödan till utedasset, då det blivit mörkt. Jag vägrade nämligen att bli lämnad ensam inne. Förutom egna ytterkläder skulle hon klä mig varmt, då jag skulle med henne till dasset!

När det blev paus med slåttern gick vi alla in i fyrmästarlokalen, för att äta vår medhavda färdkost. Här hade vår familj bott åren 1953–1956. Känslor. Minnen. Från en tid som kommit och gått. Tapeterna har rivits bort, likaså den murade spisen med ugn i köket.

Det kändes främmande att se stockväggarna kala. I sovrummet och kontoret var tapeterna också bortrivna, men ugnarna stod kvar i båda rummen. Annars var huset i bra skick och väl underhållet. Vår gavellägenhet i fyrbostället bestod av farstu, kök och sovrums samt salen/kontoret, varifrån mamma och pappa sände dagliga väderleksrapporter, via radiotelefonanläggningen. Och förstås vindsutrymmet sommartid.

Anne: På sommaren kom Kristina och Elisabeth hem till Valsörarna, då fick vi flickor sova på vinden. Det kändes föräldrafritt! Här kunde man fnissa så mycket man ville. Jag kommer inte ihåg att vi skulle ha varit osams på vinden. Annorstädes kunde det nog uppstå oenigheter mellan oss. Kanske föräldrarna också tyckte att det var lugnare så. Varje lägenhet hade sin del av vinden. Upp kom man via en trappa från farstun. Vår andel hade avdelats med ett upphängt kläde från golv till tak. Då vi bodde i ena ändan av huset hade vårt utrymme ett fönster

Figur 4. Kristina och Anita Eklund störrar hö. 15.7.2023.

i gaveln. Soliga dagar kunde det vara varmt och kvavt under plåttaket, men inget att bry sig om.

Inredningen bestod till största del av en hetekasäng och en högsäng för de stora flickorna, små bord och någon stol. Ytterligare fanns där en gammal svart Singer-trampsymaskin. Den var helt användbar. Även efter att läderremmen mellan fottrampan och symaskinen gick av, då tog vi en liten trubbig sax och vevade runt det övre svänghjulet! Det gick, kanske litet långsammare, men fungerade. Jag kommer ihåg att jag någon gång sydde med den, vad minns jag inte.

Kristina: Lekplatser behövdes i synnerhet under regndagar. Då kändes det skönt att leka på vinden då regnet smattrade mot plåttaket. Här fanns också massor av Hemmets Veckotidningar, Allers och Femina med spännande följetonger. På mammas symaskin övade jag mej att sy kläder till dockorna. Om somrarna hade alla barn sovplats på vinden.

Då var det förstås lite spännande för oss flickor att bekanta oss med pojkar. Först fanns där bara Karlssons Stig-Erik, han var lite äldre än jag. Då Södergård blev pensionerad flyttade Westmans familj från Bergö dit. De hade två pojkar och en liten flicka. Pojkarna hette Sven-Erik och Bo-Göran. Vi var unga då, så vi var passliga kamrater.

Anne: En vinter fick vi rökt sälkött; ingen i vår familj ville äta av det, förutom jag. Det var nästan svart, segt och saltigt. Vi hade ett rum mellan ytterdörren och köksdörren, som var oeldat, där var bara några enstaka plusgrader. Här fanns ett bord och där placerade mamma en tallrik med tärnat sälkött. Då jag sprang ut och in nappade jag åt mig en eller ett par bitar sälkött. Jag tyckte de var goda saltbitar och fungerade också som tuggummi, mamma var nöjd. Som liten var jag rätt krånglig med maten.

Den kände fågelforskaren Pentti Linkola bodde en sommar i Bastun vid Båthamnen. Han höll sig med färskt kaninkött. Jag ville alltid gå dit och kela med dem, men måste alltid övertala mamma att komma med, då jag inte vågade gå dit ensam. När han skulle fara frågade han om jag ville ta hand om de kaniner som var kvar: två gråa och en vit. Om jag ville! Den vita var en hona och de gråa var hanar. De fick bo i Nykvists gamla fähus.

Först bodde alla i samma bås men så började hanarna slåss så vi placerade den ena gråa i ett annat bås. Han lyckades många gånger gnaga sig tillbaka till de två andra! Vi väntade alla dagar att de skulle få ungar! Men till vår besvikelse blev det aldrig några. Linkola hade troligen kastrerat hanarna, innan han gav bort dem. Fiskarbastun där Linkola bodde med kaninerna är numera flyttad till Mellangrynnan.

Kristina: Jag kommer ihåg flera av ornitologerna, bland andra Olavi Hildén. De var på Valsörarna under somrarna, då jag var där. Hildén i synnerhet var en vänlig typ och pratade också med mej. Ibland var de inne hos oss på kaffe; mamma tyckte det var trevligt med omväxling i sällskapet.

Figur 5. Sakta men säkert går barndomens trygga grindar tillbaka till naturen. Fyrvaktar-
bostället i september 2023. Foto: Håkan Eklund

När det blev höst sade pappa att vi inte kunde ha kaninerna boende i fähuset under vintern. De måste avlivas – en sorgens dag! Vi var övertygade om att vi aldrig skulle äta upp våra vänner. Men de blev nog till slut en god kaninstuvning åt oss alla. En omväxling till all den fisk som vi åt hela tiden: abborre, gädda, lake, harr, sik, strömming – kokt, ugnsstekt, stekt i panna, rökt, något gravad. Mamma berättade någon gång långt senare att hon rensade både färsk och kokt fisk för fem personer, om någon annan rensade återstod inte mycket av fisken, mest bara rens.

I vår fyrmästarlägenhet fanns en vedspis med ugn. Sommartid blev det varmt i lägenheten av matkok och speciellt vid brödbak. Pappa köpte därför en gasspis med ugn. Då satt vi ungar framför spisen och tyckte det var spännande att se hur bullarna steg och färgades läckert bruna. På Valsörarna fanns förstås ingen kiosk där man kunde köpa godis. Mamma löste problemet med att först rulla tranbär i äggvita och sedan i strösocker. Efter att de torkat var det godis!

Anne: Vår första katt hette *Maja Gräddnos* efter Pelle Svanslös-böckerna. Hon var pappas katt och kom sällan in. Det var bara pappa som fick plocka skogsbässar (fästingar) ur hennes päls. Pappa gav henne efternamnet Johansson, efter familjen där han hämtade henne. Så adlade han henne till *von Gädda* efter gårdens namn. Hon var utekatt och oss barn gillade hon inte; efter första klöset lämnade man henne i fred. Pappa lade sej efter lunchen på soffan i sovrummet för middagsvila. Då hoppade Maja på hans bröst och sov middagsvila hon också.

Följande sommar förde pappa Maja på friarfärd till Björköby och hon fick tre ungar. En av ungarna fick hon behålla. Den var en frass. Han blev vår katt och vi döpte honom till *Frösö* – igen ur böckerna om Pelle Svanslös.

På morgonkvisten satt alltid Frösöfrassen på fönsterblecket vid köksfönstret och jamade högt. Han ville in. Eftersom jag var den enda som sov i köket hörde jag honom och måste stiga upp ur den varma sängen och släppa in honom. På vintern var det förstås inte så roligt. Men han var en katt som man fick klä i dockkläder, lägga i dockvagnen och knuffa omkring på gården. En fin lekkamrat.

Det blev eftermiddag. Slåttertalkot vid fyrvaktarbostället var över. I samlad tropp anträdde Kärleksstigen som går från fyren på Storskär till OA:s stationsbyggnad på Ebbskär, och bryggorna vid sundet där vi skulle avhämtas. Det var fortfarande soligt och varmt.

De som kände fåglar noterade en varnande grönsångare i björkskogen; den hade

mat i näbben, som tydde på häckning. Bredvid stigen fanns också stenrösen med stora gropar, där vi som barn lekte hem och hushåll. Vid Käringsund stannade vi till en stund mittför minnesmärket till minne av det ryska fälttåget över Kvarken i mars 1809. Björkö Fornminnesförening har rest minnesmärket 1984 på ett ställe där bland annat Emil Nabb hade samlat ihop benrester av omkomna ryska soldater och begravt dem under ett stenkummel 1934. Ett stycke krigshistoria ute i havsbandet.

Kristina: Då vi nu gick längs stigen, som var mera upptrampad än den från Kronans hamn, mindes jag att under första sommaren på Valsörarna upplevde vi myror och kottar på alldeles annat sätt än i Yxpila, Gamlakarleby, därifrån vi flyttat. I synnerhet Anne, som då var bara två år var rädd för allt nytt som rörde sej. Vi gick alla barfota, hela somrarna. I början turades vi storasystrar om att bära henne, men med tiden vande hon sej.

Ralf Wistbacka får BirdLifes förtjänstecken i guld

På ansökan av Ostrobothnia Australis (OA) har BirdLife Finland tilldelat Ralf Wistbacka ett förtjänstecken i guld för hans mångåriga arbete inom ornitologi och fågel-skydd. Ralf Wistbacka, som är bosatt i Larsmo, har länge varit en central person när det gäller ornitologisk forskning och fågelskydd inom hela Österbottens kustområde.

Han har utfört fågelkarteringar i flera olika skärgårdsområden och publicerat tiotals vetenskapliga artiklar och otaliga rapporter som har påvisat stora förändringar i fågelbestånden i undersökningsområdena. Hans främsta ornitologiska forskningsobjekt har varit silltrut, mindre hackspett, skogsduva och tornfalk.

Wistbacka har suttit i OA:s styrelse i sammanlagt 18 år, några av dem som sekreterare eller vice ordförande. Sedan 1986 har han varit föreningens ornitologiska sekreterare. Wistbackas forskning sträcker sig också utanför fågelvärlden. Efter omfattande studier doktorerade han 2023 kring skyddet av flygekorrans förökings- och rastplatser. Wistbacka har starkt bidragit till främjandet av fågelintresset genom kurs- och exkursionsverksamhet och haft en viktig roll i nyrekryteringen av ornitologer. Han är också en mycket omtyckt exkursionsledare.